

UNIVERSITY OF TAMPERE

This document has been downloaded from
TamPub – The Institutional Repository of University of Tampere

 Publisher's version

The permanent address of the publication is
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201406031554>

Author(s): Niemi, Juhani
Title: Avataanko kolkuttajalle? : Havainnot kirjoittajista kustantajan portilla
Main work: Laulujen lumossa : kirjallisuudentutkijoiden ja kirjailijoiden seireenilauluja professori Yrjö Varpiolle hänen 60-vuotispäivänään 7.11.1999
Editor(s): Hosiaislouma, Yrjö
Year: 1999
Pages: 21-37
ISBN: 951-44-5591-6
Publisher: Tampere University Press
Discipline: Literature studies
Item Type: Article in Compiled Work
Language: fi
URN: URN:NBN:fi:uta-201406031554

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

Avataanko kolkuttajalle?

Havaintoja kirjoittajista kustantajan portilla

Juhani Niemi

Kulttuurin vai kaupan asialla?

Jokainen kirjoittava ihminen on joutunut tekemisiin erilaisten julkaisemisen portinvartijoiden kanssa. Maalaisjärki ja yhteiskunnallinen tarkoituksenmukaisuus sanovat, ettei kaikkea kuitenkaan voi julkaista. Perinteisesti on ajateltu (ks. Svedjedal 1993; Utrio 1968), että kustantamisessa on sekä ”kulttuurinen” että ”kaupallinen” ulottuvuutensa. Kirjoittajan näkökulmasta kustantaja voi olla vuoroin Hyvä Veli, vuoroin verenimijä. August Strindberg, satiirikon valtuuksin, kuvasi kustantajaansa ”tarpeettomaksi välikädeksi, mitä suurimmassa määrin epämiellyttäväksi ilmestystekseksi, vapaamieliseksi keskitason aasiksi”. Kustantajista löytyy epiteettejä suurin piirtein yhtä runsas fauna kuin kriitikoistakin, ainakin jos asioita katsellaan luonnollisesti tarpeellisena ja vaatii sille huomiota ohi muiden. Enemmistö kustantajalle tekstejään tarjoavista ensikertalaisista kuvittelee, että juuri hänellä on oikeus työntää yhdeksän-

kymmentähdeksän muuta tieltään matkalla kaiken kansan tietoisuuteen.

Varsinkin 1980-luvulta lähtien kulttuurikeskusteluissa on paljon puhuttu kirjallisuuden ja muun taiteen liikatuotannosta. Jos kirjoja levitetään viiden miljoonan ihmisen markkinoille yhden vuoden aikana yli 10 000 nimikettä, löytyykö kaikille teoksille käyttäjiä? Ruotsalainen kustantaja Per I. Gedin on pamflettinsa *Litteraturen i verkligheten* toisessa painoksessa (1997) julkaissut mielenkiintoisen kuvion kirjatutannon kasvusta läntisessä Euroopassa. Vaikka väestönkasvu eliminoidaan, havaitaan että toisen maailmansodan jälkeen tittelit ovat nousseet moninkertaisiksi. Kaikkein nopeinta kasvu on ollut Pohjoismaissa ja Isossa Britanniassa. Jos kirjojen tarjonta tietylle yleisölle kolminkertaistuu, kuten Suomessa on tapahtunut kolmessa vuosikymmenessä, kuka enää hallitsee sitä? On helppo esittää ympäriryöreyttä latteuksia syksyn kirjoista, mutta ketkä ovat uutuudet lukeneet?

Kyynikko vastaisi, että ainakin kustannustoimittaja on kirjansa kahlannut voidakseen esitellä firmansa johtokunnalle kustannuspäätöksiä. ”Ensiksi me luemme kaiken, mitä yleisöltä tulee”, vakuutti eräs kustannustoimittaja keskisuuresta kustannusliikkeestä *Helsingin Sanomien* haastattelussa 1990-luvun alussa (ks. Ahola 1991) ja jatkoi: ”Jos jossain on ainesta, kirjoitamme kirjeen – muuten palautamme käsikirjoituksen monisteen kera.” Mutta kuinka paljon yksittäinen kustantajakaan ehtii lukea tekstejä? Toinen vastaus löytyy johtajatasolta: ”Lukeminen ei ole välttämätöntä, selailu, *kosketus*, riittää”, Hannu Tarmio kuvasi tehtävänsä kirjojen kättilönä oppaassaan *Mitä nuoren kustantajan tulee tietää* (1986; ks. Tarmio 1998). Käsikirjoitusten hypistely ei hänen mielestään ole mikään ”tyhjä rituaali”. Pikemminkin kysymys on ”asiallisesta hahmottamisesta, jonka yhteydessä kustantajan, markkinoijan monet hedelmälliset mielleyhtymät saattavat käynnistyä”.

”Useimmat kustannuspäätökset tekee painokone”

Pienessä esseessään ”Luomisen tuskaa ja painamisen vaikeuksia kirjojen tekemisessä” (1952) kustannusvirkailija E.J. Ellilä kertoi tuntevansa henkilön, joka kolmeenkymmeneen vuoteen ei ollut lukenut ainoatakaan painettua suomenkielistä kirjaa, vain käsikirjoituksia. Tätä samaa anonyymiä kustannusvirkailijaa Erno Paasilinna – Kariston kirjallinen johtaja vuosina 1966-71 – lienee käyttänyt mallina kirjoittaessaan mainion satiirin ”Julkaisematon kirjallisuus” (1970). Juttua on kommentoitu ja siteerattu enemmän kuin muita kirjoittajansa tekstejä. Siteeratkaamme sitä vielä kerran:

Virkailla sanoi, ettei hän ole oikea henkilö kirjallisuushaastattelua varten, sillä hän on alamaailman mies, hänen mielenkiintonsa on kohdistunut kaikkeen suistuvaan, kaikkeen tasapainottomaan, kaikkeen mahdottomaan: sanalla sanoen kaikkeen inhimilliseen. Muut ovat siitä pelastettuja, mutta häntä se vetää puoleensa kuin aurinko, ilman sitä hän ei voi elää. Hän on keksinyt näistä kirjoista ajatuksen, nimittäin sen että ne ovat välittömästi ja suoraan se todellisuus, jonka kuvaamisesta jotkut muut palkitaan. Hänen henkensä ei enää kamppaile, hän ottaa vastaan kaiken, hän on astia joka täyttyy vedellä, vastuuttomalla taiteella, silmittömällä kerronnalla, järjenvastaisella kirjallisuudella. Jos valta olisi hänen hän julkaisisi kaiken, jokaisen rivin, yhtä lailla kuin ihmisen annetaan puhua tai äänestää.

”Maan alla” kirjoitetuista käsikirjoituksista Paasilinnan kustannusvirkailija mainitsee muutamia tyyppiesimerkkejä: poliittisen muistelmateoksen, jossa kirjoittaja seikkailee erilaisten suurmiesten (Hitler, Churchill, Kosygin) kanssa, karhunmetsästysoppaan ja uskonnollisen romaanin. Kaikille näille teostyypeille on haettavissa todellisuusmalleja, jos tutkija pääsee kahlaamaan

läpi kustantajien kirjallisten osastojen arkistomappeja. Satiirin yhtenä todellisuustautana lienee myös Paasilinnan edeltäjän, Kariston kirjallisen johtajan V. Hämeen-Anttilan vuonna 1925 kirjoittama muistelu. Siinä tämä selostaa eräitä kirjahankkeita (”tunnen käsikirjoituksena esim. aivan etevän prospektorikäsi-kirjan, kultapitoisten malmisuonien etsinnän helpoittamiseksi, 400 sivua laajan, runsaasti kuvitetun; olen myös lukenut alkuliuskat mahtavasta pinosta, joka selittää kalsiumkarbidi-tehtaiden teknillisen hoidon, tehtaanjohtajia varten”) ja toteaa sitten niiden oikeaksi levitystavaksi hektografin, ei painokoneen.

Kustannusvirkailijoiden rinnalla useimmilla kustannusyhtiöillä on ulkopuolisia lukijoita. Yleensä he eivät mielellään esiinny julkisuudessa. Legendaarisia lukijoita ovat olleet esimerkiksi Alex Matson ja Tuomas Anhava. Mutta lukijatkin ovat osa institutionaalista ketjua, heidän suosituksensa eivät automaattisesti muutu kustannuspäätöksiksi. Millä kriteereillä oikein päätetään, mikä on merkittävää kirjallisuutta ja kelpaa julkaistavaksi? Niissä, jotka portinvartijat torjuvat, kysymys herättää jopa katkeruuden aiheita. Analyyttisiä vastauksia ei ole kovin paljon, enemmänkin heittoja ja tokaisuja, joissa lausujalla on omat intressinsä pelissä.

”Useimmat kustannuspäätökset tekee painokone”, Paavo Haavikko väittää aforismisarjassaan ”Kustantamisesta” (1989). Herjan takana lienee käsitys siitä, että nykyaikaisessa teollisuudessa pyörät on pantava pyörimään, vaikkei sanottavaa olisikaan. Viimeksi Hannu Tarmio on muistelmissaan (1998) puhunut halveksivasti niistä, jotka näkevät luovan työn vain ”sisältöteollisuutena”.

Hylättyjen kategorioita

Kustantajilla ja heidän ateljeekriitikoillaan on omia selityksiään sille, miksi noin 99 prosenttia lähetetyistä ensikertalaisten teksteistä jää julkaisematta. Tuomas Anhavan artikkelin ”Jul-

kaisematon kirjallisuus” (1971) pohjalta tein kerran tyypittelyn (Niemi 1991), jota edelleen voinee pitää tarkempien analyysien lähtökohtana. Tyyppien tarkasteluun tarjoaa tuoreita havaintoja Touko Siltalan puheenvuoro libristipäivillä keväällä 1998.

Jos käsikirjoitus ei näytä tarttuvan kustantajan haaviin, vika voi olla ensinnäkin kirjoittajan elämänvaiheessa. Oman selkeän ryhmänsä reputetuissa kirjailijoissa muodostavat *liian vanhana aloittaneet*. Vaikka kirjankustannustoiminta periaatteessa kuuluu humanistisen reviiriin, ikärasismi rehottaa käytännössä myös tällä alalla. Kustantaja satsaa mieluummin kirjailijaan kuin yksittäiseen teokseen, kuten muiden muassa kustannusjohtajat Pentti Nurmio (1990) ja Jarl Hellemann (1996) korostavat muistelmateoksissaan.

Toinen raakattujen joukko koostuu *asiaansa takertuneista*. Kirjoittaja on usein liiaksi kiintynyt kokemuksiinsa tai maailmanparannuseetokseensa ajatellakseen sitä, miten hänen tarinansa/viestinsä menee perille. Kirjoittajan on saanut liikkeelle ”jokin iso aihe”; tragedia, trauma, vääräys. ”Se voi olla hoitovirhe, ruumiinvamma, työttömyys”, kuten Touko Siltala luettele. Nuoren Voiman Liiton toiminnanjohtajana työskennellyt Kai Linnilä totesi Nuorison taidetapahtumassa 1971, että liiton arvostelupalvelu hoiti jatkuvasti noin sataa mentaalisesti häiriytyntä. Tämän kirjoittajapopulaation tekstejä lienee liikunut myös kustantajilla.

Kolmanneksi ryhmäksi voi jäsenellä *turbamaisuudesta kirjoittavat*. Yhteiskunnassa on paljon sosiaalista toimintaa, jota ohjaa narsismi. Miksi ei myös kirjailijantyö vetäisi oman kuvansa tuijottajia puoleensa ja tarjoaisi mahdollisuuksia imagoileikkiin? Narsismin huipuksi kirjateollisuudessa kutsuisin sitä, että kirjantekijä työllistetään keksimään loistavia ylistyssanoja itsestään, ja kustantaja painattaa ne takakanteen. Kaikki kirjailijat eivät tässä toimeksiannossa ole yhtä osaavia ja ironiaa taitavia kuin Kari Hotakainen.

Kirjoittajia ohjanneet kouluttajat ovat vuoron perään todistelleet, että kirjoittajakursseille aina hakeutuu ihmisiä, jotka

ovat elämässään murroksessa. He ovat ryhtyneet kirjoittamaan poistaaksensa puutteensa tai parantaakseen haavansa. Sepittäminen terapiaksi tai päiväkirjan pitäminen ongelmien selvittämiseksi on tuttua kaikissa kulttuureissa. Mutta väkevätkään kokemukset eivät tee paperille pannusta kirjallisuutta. ”Teksti lukkiutuu omaan maailmaansa ja mutisee siinä itsekseen”, kuten Touko Siltala asian tiivistää. Neljäs ryhmä epäonnistujista syntyy *liian yksityisen* tekstin tuottajista. Subjektiiviseen todellisuuteen syventyminen ei välttämättä kiinnosta muita lukijoita, jollei kysymyksessä ole valmiiksi julkinen henkilö ja hänen hairahduksiensa raportointi. Kustannustoimittajat tietävät, että päiväkirjankin editoiminen päteväksi kustannustuotteeksi vaatii aikaa, energiaa ja osaamista. Harvoin kirjailija itse tekee toimittajan työn niin hyvin kuin esimerkiksi Juhani Aho *Hajamietteissä kapinaviikoilta*.

Viidenneksi ryhmäksi reputettuja kirjoittajia erottelen ne, joille kirjoittamisen *kieli* asettuu kompastukseksi. Touko Siltala väittää, että yhdeksässäkymmenessäyhdeksässä tapauksessa sadasta vika on yksinkertainen: ”Kirjoittajalta puuttuu oma suhde kieleen.” Toiset kustantajat ovat korostaneet *oman äänen* merkitystä. Jotta tekijä näkyisi kirjojen meressä, hänen huutonsa on kuuluttava persoonallisella tavalla. Ei riitä, että kirjoittaja on käynyt tyylikoulua ja oppinut tuottamaan tarkkaa tekstiä. Liian sileän ilmaisun hallitsijoita Tuomas Anhava on luonnehtinut osuvasti: ”On kuin tekijä osaisi itsensä jo ulkoa.”

Kuinka paljon tekstejä lähetetään?

Kotimaisen kirjallisuuden kustantaja joutuu toimimaan niiden tekstien varassa, joita kustannusliikkeisiin kulloinkin kulkeutuu. ”Tarjontaa puolestaan säätelee joukko kustantamon ohjailun ulottumattomissa olevia voimia: kirjoittajan elämäkokemukset, yhteiskunnalliset olot, ajan henkinen ilmapiiri ja totta kai myös kirjallisuuden traditio”, Touko Siltala perustelee mai-

nitussa puheenvuorossaan. Tosin käsikirjoitusten suuntia kustantaja voi aktivoida järjestämällä houkuttelevia kirjoituskilpailuja.

Vuosisadan alkukymmeninä kirjoituskilpailujen vetonaulana eivät olleet ainoastaan maine ja kunnia vaan suhteellisen runsaat palkinnot. Palkinnon arvo saattoi vastata normaalityöläisen vuosipalkkaa. Kun esimerkiksi Kariston näytelmäkilpailuun vuonna 1925 osallistui 220 käsikirjoitusta tai WSOY:n esikoisromaanikilpailuun vuonna 1938 kaikkiaan 325 tekstiä, luvut osoittavat kirjallisen harrastuksen laajuutta itseään hakevassa nuoressa valtiossa. Tässä suhteessa kirjoittamisen into on kumuloitunut huomattavasti, kun tarkastellaan vastaavia numeroita sotienjälkeisiltä vuosilta. Juuri sotien aikana kirjallisuudesta tuli massojen harrastus: kansakunnan suurten kriisien – kuten talvisodan ja jatkosodan – yli oli päästävää kirjoittamala.

Kun suhteellisen pienelle hämeenlinalaiskustantajalle, Arvi A. Karisto Osakeyhtiölle, alkoi sotien jälkeen tulla käsikirjoituksia tahtiin ”yksi jokaista arkipäivää kohti”, tilanne kuvastanee yleisempää trendiä. Tosin Kariston vuoden 1948 vuosikertomuksen mukaan osa näistä tarjouksista oli ”varsin alkeellisia” ja joutivat ilman kirjallisen johtajan tarkastusta palautettaviksi. Kertomuksessa tarkennetaan myös tarjottujen tekstien lajeja: kaunokirjallisuuden ohella liikkeellä oli myös matkakirjoja ja ns. käytännön kirjoja. Seuraavien vuosien kertomuksissa puhutaan myös näytelmistä ja nuortenkirjoista tyyppillisinä lähetyksinä.

Viime vuosikymmeninä on yleensä arvioitu (ks. Salokannel 1980), että käsikirjoituksia liikkuu vuosittain kustantajalla parisentuhatta. Osa näistä on samojen kirjoittajien eri puolilla kierrättämiä. Laskelmia tuhansista harrastajista tavallaan vahvistaa se, että kun Info-kirjakauppa näyttävästi polkaisi 1980-luvulla runokilpailun ja julkaisi parhaat tekstit antologiassa *Suomen Kansan Uusia Runoja* (1984), järjestäjille tuli kirjoituksia noin kahdeltatuhannelta suomalaiselta. Vaikka Paavo Haa-

vikon toimittamaan kokoelmaan kelpuutettiin vain joka kymmenennen kirjoittajan runoja, voidaan silti puhua ”kansan äänestä”. Teos on ikään kuin moderni muunnelma siitä rahvaan runoudesta, jota Lönnrotin jäljillä koottiin sarjaan *Suomen Kansan Vanhat Runot*. Suunnilleen samaan osanottajamäärään kuin Infon antologia ylti Suomen Kulttuurirahaston ja Nuoren Voiman Liiton järjestämä suuri runokilpailu, jonka tulokset julkistettiin vuoden 1999 alussa.

Runojen sepittämisen kynnyks on matalampi kuin proosan. Ennätyksellisestä osanotosta voitaneen puhua Otavan 1970-luvulla organisoimassa kilpailussa, jonka teemana oli *Kertomus elämästä*. Siihen lähetti tarinoitaan kaikkiaan lähes tuhat kirjoittajaa.

Vuosien 1972 ja 1973 tarjokkaat

Täsmällisemmän kuvan käsikirjoitusten lähettäjistä ja heidän taustastaan saa vertailemalla käytettävissä olevia aineistoja kustantajille saapuneesta materiaalista. Hannu Mäkelä laski toimiessaan Otavan kirjallisen osaston päällikkönä 1970-luvulla seitsemän suurimman kustantajan (WSOY, Otava, Tammi, Gummerus, Kirjayhtymä, Weilin+Göös, Karisto) vastaanottamia käsikirjoituksia. Hänen tietojensa mukaan vuonna 1972 näille kustantajille tuli yhteensä 2 121 lähetystä. Luvuissa ei ole Weilin+Göösien ns. suuren romaanikilpailun 370 osanottajaa. Seuraavana vuonna samat kustantajat saivat 2 146 käsikirjoitusta. Vuonna 1973 päättyneen *Kertomus elämästä* -kilpailun kirjoittajia ei ole tässä tilastossa mukana.

Hannu Mäkelä keräsi tarkempia tietoja Otavan osalta pyrkien selvittämään, mistä ja minkälaisilta ihmisiltä tekstejä kustantajalle tuli. Kun hänen esittämiään lukuja seuraavassa kootaan (taulukot 1 ja 2), käsikirjoitusten tarjoajat saavat jonkinlaiset kasvot. Mäkelän käyttämistä diaarioista on tosin mahdollista päätellä vain lähettäjien kotipaikka ja sukupuoli.

Taulukko 1. Otavalle käsikirjoituksia 1972-73 lähettäneiden kotipaikka.

Vuosi	1972	%	1973	%
Kaupunki	294	72,5	259	66
Maaseutu	112	27,5	134	34
Yhteensä	406	100	393	100

Helsingin alueelta (johon Mäkelä luki myös Espoon) käsikirjoituksia saapui vuonna 1972 yhteensä 115 eli 24 % kaikista lähetyksistä. Seuraavana vuonna pääkaupunkiseudulta postitettujen tekstien lukumäärä oli 92 eli 23 % kaikista. Odotusten mukaisesti myös Tampereelta havaittiin saapuneen runsaasti käsikirjoituksia: 8–10 % kaikista lähetyksistä molempina vuosina. Maaseudulta tulleiden tekstien osuus on erittäin pieni ottaen huomioon, että 1970-luvun alussa suomalaisia asui suurin piirtein yhtä paljon maalla ja kaupungeissa.

Taulukko 2. Otavalle käsikirjoituksia vuosina 1972-73 lähettäneiden sukupuoli.

Vuosi	1972	%	1973	%
Miehiä	239	59	234	60
Naisia	167	41	159	40
Yhteensä	406	100	393	100

Erilaisista kyselytutkimuksista tiedämme, että kirjoittaminen – kuten myös lukeminen – on erityisesti naisten suosima harrastus. Voidaan yksinkertaisesti päätellä, että miehet rohkenevat naisia enemmän lähettämään tekstejään julkisuuteen. Samanlaisia havaintoja maskuliinisesta kulttuuridominanssista

kirjaa myös Reino Rasilaisen tutkimus (1989), jonka aineistona olivat WSOY:lle 1965–87 lähetetyt käsikirjoitukset. Rasilaisen tulokset viittaavat siihen, että varsinkin lyyrisen ilmaisun alueella naiset jätetään kustannuspäätöksissä marginaaliin.

Vuoden 1993 aineisto

Tarkempaan tarkasteluun olen valinnut Karisto Oy:lle vuonna 1993 tarjottujen tekstien lähettäjät, jotka ovat saaneet käsikirjoituksensa takaisin. Vuosi on valittu satunnaisin perustein mahdollisimman läheltä nykyaikaa. Kustantajan normaalikäytännön mukaisesti postitse palautettuja käsikirjoituksia löytyi kaikkiaan 252. Koska jotkut olivat lähettäneet vuoden aikana useampia tekstejä, yhteydenottajien lukumäärä oli itse asiassa 250. (Joukossa esiintyi myös kahden kirjoittajan yhteisiä tarjouksia. Ns. kahtiajakautuneet kirjailijasubjektit on laskelmissa purettu osasiinsa.)

Kiinnitän huomiota myös käsikirjoitusten tarjoajien lähete-tekirjeisiin. Olettamukseni mukaan niistä voidaan analysoida tyypillisiä kirjallisia puhetapoja. Itse käsikirjoituksia en valitettavasti ole voinut lukea, koska ne on palautettu kirjoittajilleen. Käsikirjoitusten lähettäjistä voidaan heidän nimi- ja osoitetietojensa perusteella koota seuraavanlaisia tietoja (taulukot 3 ja 4):

Taulukko 3. Karistolle vuonna 1993 käsikirjoituksia lähettäneiden reputettujen alueellinen tausta.

Kotipaikka	N	%
Helsinki, Espoo, Vantaa	51	20,4
Tampere	23	9,2
Turku	11	4,4
Muut kaupungit	91	36,4
Maaseutu	63	25,2
Ulkomaat	11	4,4
Yhteensä	250	100,0

Taulukko 4. Karistolle vuonna 1993 käsikirjoituksia lähettäneiden reputettujen sukupuoli.

Sukupuoli	N	%
Miehiä	153	61,2
Naisia	97	38,8
Yhteensä	250	100,0

Kun vertaillaan lukuja Hannu Mäkelän keräämiin, on johtopäätöksiä tehtävä varovasti. Mäkelän statistiikassa mukana ovat kaikki lähetykset, Kariston luvuissa vain palautetut käsikirjoitukset. Ero ei ole kuitenkaan kovin suuri, koska Otavalle lähetetyistä käsikirjoituksista vain yhden käden sormilla laskettava määrä noina vuosina julkaistiin. Toisaalta Kariston reputtamista käsikirjoituksista jokunen ilmestyi sittemmin helsinkiläiskustantajien kautta. Yrittäminen siten kannattaa kirjallisilla markkinoilla. Tiheän kustannusverkoston maassa mitään kuolemantonta ei jää pöytälaatikoihin.

Hämeenlinnalaiskustantajan profiiliin näyttää kuuluvan, että pääkaupungin ulkopuolisen Suomen edustus on käsikirjoitusten lähettäjien joukossa jonkin verran korkeampi kuin esimerkiksi Otavalle tarjotussa materiaalissa. Se että maaseudun osuus kirjoittajien taustassa on niin mitätön, johtunee nopeasta urbaanistumisesta 1980-luvulta lähtien. Erityispiirteinä mainittakoon, että muitten kaupunkien ryhmässä Hämeenlinnan, Kariston kotikaupungin panos on varsin merkittävä, yhtä suuri kuin esimerkiksi Turun. Myös Oulun seudulta on tullut suhteellisen paljon lähetyksiä, mikä vastaa kuvaa Karistosta perinteisenä pohjoisen Suomen kustantajana. Yllättävän paljon käsikirjoituksia posti on tuonut myös ulkomailta: Ruotsista, Keski-Euroopasta, Yhdysvalloista. Kirjoittavat suomalaiset liikkuvat maailmalla. Tämä näkyi myös siinä kirjoittajajoukossa, joka lähetti runojaan antologiaan *Suomen Kansan Usia Runoja*.

Käsikirjoitusten lajit ja luonne

Täsmällisiä laskelmia on vaikea tehdä siitä, mistä kustantajalle tietynä vuonna tekstejään tarjonneet ovat kirjoittaneet. Lähetteistä tai palautuskirjeistä ei aina saa tarkkaa tietoa edes kirjallisuuden lajeista, koska teksteistä puhutaan joskus vain ”käsikirjoituksina”. Lajimääritteenä voi esiintyä yhtä hyvin ”pikkusotkuinen kasa ajatelmia” kuin esimerkiksi ”pienimuotoinen teos”. Joskus lähettäjä keksii omia lajiluonnehdintoja (”gobeliinin muotoinen satiiri ihmisestä, missä kertomus polveilee alkumyytin ja nykyhistorian välillä”). Perinteellisessä merkityksessä fiktiivisiä tekstejä tulee karkean arvion mukaan kolme lähetetystä neljästä. Tietokirjapuolellakin käsikirjoituksiin liittyy usein kaunokirjallisia elementtejä, koska hyvin tyypillinen tekstilaji on omaelämäkerrallinen teos, ”todellisuus pohjainen kuvaus”. Mallina lienee erityisesti Kalle Päätalon *Iijoki-sarjan* kertonta.

Varsinaisesta kaunokirjallisuudesta laajempimuotoinen epiikka on luonnollisesti kaikkein suosituin laji kirjoittajien keskuudessa. Noin puolet fiktiivisen tuotannon lähettäjistä nimeää kirjoittamansa ”romaaniksi”. Lopuista puolet tarjoaa lyriikkaa monessa muodossa traditionaalisista runokokoelmista ”runokoosteisiin” tai proosarunouteen. Lasten- ja nuorten kirjallisuutta lähetyksissä on suunnilleen saman verran kuin lyriikkaa. Novellikokoelmia tai muuta pienproosaa on tyrkyllyä varsin vähän. Siihen osaltaan vaikuttanee kustantajien tunnettu nihkeys julkaista tällaista tuotantoa ainakaan ensikertalaisilta. Romaanien joukossa näkyvät huomattavana vähemmistönä erilaiset jännityskirjakäsikirjoitukset. Niitten miljöönä saattaa tavanomaisen kotimaisen ympäristön (pääkaupunkilainen lehtitalo) ohella olla Lontoo tai Pietari. Erään fiktion alalajin muodostavat scifi-tyyppiset fantasiat esimerkiksi venäläisten joukkopaosta Suomeen tai kuvitelmat siitä, ”millaista elämä olisi Nyky-Suomessa, jos natsit olisivat pärjänneet 40-luvulla”. Haa-vikon suuri varjo näkyy kustannustalojen porteilla kolkuttavien kynänjäljissä.

Tietokirjallisuuden kentällä tavataan niin monenlaista tarua, että voidaan sanoa koko inhimillisen elämän kirjon heijastuvan lähetyksissä. Trendikästä näyttää olevan tarjota esimerkiksi ruokakulttuuria käsittelevää pamflettia ruokaohjeineen tai dokumenttiteosta Castron Kuubasta. Myös ajankohtaisiin presidentinvaaleihin kytkeytyviä kirjahankkeita oli vuonna 1993 tyrkyllyä useampia. Oman lukunsa dokumenttiteoksista muodostavat erilaiset sodankuvaukset, joista kustantajan tuotantoon otettiin parhaat päältä. Yleisiä tietokirjoja tyyppiä ”ihminen, tekniikka, tiede” tai ”mieliharrastus rentouttajana ja elämäniän pidentäjänä” on kustantajalle tullut varsin vähän.

Tietokirjakäsikirjoitusten lähettäjät ulottuvat akateemikosta toimittajaan tai kirjallisuuden professorista maatalon emäntään. Tietokirjojenkin alueella useat tekstit voidaan luokitella jonkinlaisiksi muistelmateoksiksi taustallaan aikakauden tai yhteisön koko kuva. Niinpä esimerkiksi muuan vanhemman

polven kirjoittaja tarjoaa viisi vuotta kirjoittamaansa esikoisteosta, joka kertoo erään kylän erään talon isännän ja hänen yhdeksän lapsensa elämäkerrat vuosilta 1914–93.

Reputettujen retoriikkaa

Kuinka kirjoittajat yleensä esittelevät itsensä ja motivoivat tekstiään? Materiaalissa näyttää pätevän ex-pääjohtaja Hannu Tarmion lanseeraama ns. viiden prosentin sääntö. Tarmion mukaanhan usein kustantajalle tullaan tarjoamaan kirjaa, ”jonka ainakin se ja se ihmis- tai ammattiryhmä hankkii sataprosenttisesti”. Oikea prosentti on kuitenkin lähempänä viittä kuin sataa. Siten kun eteläsuomalaisesta kaupungista kotoisin oleva mieskirjoittaja puolustelee Lapin kokemustensa kuvauksen menekkimahdollisuuksia, hän huomauttaa lukijakuntaa riittävän ”kautta Suomen”. Lukijoita löytyy ”retkeilijöiden sankasta joukosta, rajamiehistä, poromiehistä sekä lukuisista ystäväistä”; ystävien ryhmistä mainitaan erikseen ”Sissi-kerhon jäsenet”. Tarmion sääntöä ei ole monopolisoitu WSOY:lle, koska Karistollakin sitä sovelletaan.

Jotkut käsikirjoitusten tarjoajat hellyttävät kustantajaa ve-toamalla nuoruuteensa (”Toivon että tutustutte siihen ja otatte päätöstä tehdessänne huomioon suht´koht´ nuoren ikäni”) tai vastaavasti korkeaan ikään (tekstin sisältäessä ”kappaleen allekirjoittaneen elämäkokemuksia”). Lähettäjän syntymävuoden mainitseminen lähetekirjelmässä on yleensä poikkeuksellista. Yllättävän moni tarjokas kuitenkin luettelee karriääriritetojaan, esittelee markkinatietoisesti itsensä ”27-vuotiaaksi satutädiksi ja runosieluksi” tai kustantajan sääliä odotellen ”28-vuotiaaksi työttömäksi”. Viimeksi mainittu kehittelee tarjouksensa tueksi tunteellista retoriikkaa: ”Näitten vihreiden kansien välissä on tärkeä osa elämästäni. Se on ollut kovaa työtä ja tuskaa kohti jotain päämäärää, joka on yhä epäselvä. Kauan suunniteltuani olen vihdoin saanut toteutetuksi pitkän ajan

haaveeni.” Vielä pitemmälle kustantajaa vastaan kävelee romanikäsikirjoituksen tekijä, joka lupaa lähettää rahaa tulevaisuudessa, jos ”vain julkaisette tämän kirjaksi”. Näiden vetoomusten edessä kustantajan on pakko pysyä kylmänä. Setelitulo ei Suomessa tee kustannuspäätöksiä.

Tekstien lähettäjät haluavat yleensä vedota epäitsekäisiin motiiveihin tarjotessaan käsikirjoituksia. Tyypillinen muistelijä tahtoo toimia perinteen siirtäjänä. ”En ole kirjoittanut taloudellisen hyödyn toivossa vaan, että pieni osa sen ajan vaatimattomasta elämänmuotoa jäisi muistoksi nykynuorille”, argumentoi 80-vuotias eteläsuomalaisessa kaupungissa asuva kirjoittaja perustellessaan kustantajalle kuvaustaan 1930-luvun maalaiselämästä.

Kirjallisuus matkalla vuosisadan vaihteeseen

Karistolle – kuten varmaan muillekin 1990-luvun kustantajille – on lähetetty käsikirjoituksia, joissa ajan henki omalla tavallaan näyttäytyy. Siten satojen kirjailijatarjokkaiden teksteissä on mukana ufo-käsikirjoituksia, seksifantasioita, käsityksiä Karmasta, new age -henkistä kerrontaa tai allegorisia kuvauksia ”työttömän yksinäisyydestä”. Se ettei näitä käsikirjoituksia ole hyväksytty julkaistaviksi, osoittaa kustantajan pelivaraa. Trendejäkin seurattaessaan ja reagoidessaan markkinoihin kustantaja voi itse valita kirjansa.

Tässä aineistossa ilmausutut kirjoittamisen motiivit tulevat kaiken kaikkiaan lähelle niitä, joita Raimo J. Kinnunen esiteli jo 1970-luvulla ilmestyneessä runosarjassaan ”Reputetut”. Kun Kinnunen roolirunossaan Jeremi Hytönen-Tähtisestä kirjoittaa repliikkejä apurahaa hakevan kirjoittajan suuhun, retoriikan takana lienevät kokemukset läänin taidetoimikunnan jäsenenä. Satiirikon kuva reputetusta on raadollinen, mutta ei

liene kovin kaukana todellisuudesta vuosisadan tai -tuhannen vaihteeseenkaan tultaessa:

Se naula joka vetää,
teettää minulla toisen työn,
niin kuin nyt poliittiset muistelot,
sotiemme kohtalonvuodet tutkielmina,
itsessämme olevien salaisten voimien kartoitusta,
poppareiden elämäkerrat ja skandaalit.
Nämä olen onkinut tietooni kaupoista.

Mutta en kyllä unohda
rakkauden vakoilua enkä kruununperijöitä,
en lentäjiä enkä kaappaajia,
haukkoja enkä kyyhkysii,
mutta maailmankatsomuksella ei ole niinkään väliä.

Lähteet

Suvi Ahola: ”Kustannustoimittaja, kirjailijoiden paimen ja puutarhuri”. *Helsingin Sanomat* 18.5.1991.

Tuomas Anhava: ”Julkaisematon kirjallisuus”. *Parnasso* 4/1971.

E.J. Ellilä: *Kirjojen taika*. Helsinki-Porvoo: WSOY 1952.

Per I. Gedin: *Litteraturen i verkligheten. Om bokmarknadens historia och framtid*. Andra bearbetade och utökade upplagan. Stockholm: Rabén Prisma 1997.

Paavo Haavikko: *Kansalaisvapaudesta*. Helsinki-Porvoo: WSOY 1989.

Jarl Hellemann: *Lukemisen alkeet ja muita kirjoituksia kustantajan elämästä*. Helsinki: Otava 1996.

V. Hämeen-Anttila: ”Kirjallinen osasto. Kokemuksia ja muistoja”. – *Arvi A. Karisto Osakeyhtiö 1900–1925*. Hämeenlinna: Karisto 1925.

Raimo J. Kinnunen: *Kutsumusopettajat. Reputetut. Työttömät*. Helsinki: Otava 1976.

Hannu Mäkelä: ”Mitä Suomessa kirjoitetaan?” *Kirjakauppalehti* 10/1974.

Juhani Niemi: *Kirjallisuus instituutiona. Jobdatus sosiologiseen kirjallisuuden tutkimukseen*. Tietolipas 122. Helsinki: SKS 1991.

Juhani Niemi: ”Suomen kansan pöytälaatikkorunot”. *Helsingin Sanomat* 11.10.1984.

Pentti Nurmio: *Kirjoja, ihmisiä*. Helsinki: Kirjayhtymä 1990.

Erno Paasilinna: *Alamaisen kyynleet*. Hämeenlinna: Karisto 1970.

Reino Rasilainen: *Julkaistu ja julkaisematon kirjallisuus. Kotimaisen kaunokirjallisuuden valikoituminen kustannusyhtiössä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 16, 1989.

Juhani Salokannel: Kotimaisen kirjailijan hankinta ja huolto. – *Kustannustoimittajan kirja*. Helsinki: Otava 1980.

Touko Siltala: ”Kustantajan suhde kirjaan. Puheenvuoro Libristipäivillä 19.4.1998”. *Kirjakauppalehti* 5/1998.

Johan Svedjedal: *Bokens samhälle. Svenska Bokläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887–1943*. Stockholm: Svenska Bokläggareföreningen 1993.

Hannu Tarmio: *Hurmio vai turmio. WSOY:n muistoa kunnioittaen, kirjailijoita ja työtovereita kanssavaelluksesta kiittäen. Eräs 42 vuotta alalla toiminut*. Helsinki: Otava 1998.

Untamo Utrio: *Kauppatavarana sivistys. Pohdintaa ja mielipiteitä kirjojen myymisestä*. Helsinki: Tammi 1968.